

КИТАЙ И СТО. ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА, ПЕРСПЕКТИВИ

Надежда Ватева

Институт за държавата и правото, Българска академия на науките

CHINA AND THE WTO. HISTORICAL DEVELOPMENT, CHALLENGES, PERSPECTIVES

Nadezhda Vateva¹

Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Science

Abstract: China's accession to the World Trade Organization is a topic of great importance and a catalyst for changes in the political-economic environment around the world. The dimensions of these changes are the starting point of the research in this paper, which will attempt to answer the questions of how the relationship between the WTO and China has developed historically and how the role of the Asian country in the functioning of the organization is changing. The article also explores how the integration of the PRC into the world economy affects its development. It analyzes the impact of Chinese competition on some sectors and how this affects Western expectations of China's WTO membership.

Keywords: China; WTO; historical development; Chinese competition; influence

В края на 2001 г. се случват две събития, които привличат вниманието на обществото. Докато светът е зает с непосредствените последици от 11 септември, Световната търговска организация (СТО) и Китай са в центъра на събитие, което ще окаже огромно влияние върху 21. век, променяйки живота и поминъка на повече хора по света, отколкото атаките срещу САЩ.

Отношения между Китай и СТО. Исторически аспект

По време на своя 15-годишен процес на присъединяване Китай поема големи ангажименти за вътрешни реформи и намаляване на тър-

¹ *Nadezhda Vateva is a doctoral student at the Institute for the State and the Law – Bulgarian Academy of Science, email: nadejda_vateva@abv.bg*

говските бариери. След присъединяването си към СТО Китай е един от най-активните членове на организацията и икономиката му се превръща в неразделна връзка в глобалните вериги за доставки.² Освен това не само балансът на силите в СТО е променен драстично³, но също и начинът на управление на глобалната политическа икономика. Това е събитие, което надхвърля основните разбирания за бизнеса и определя как ще се развиват и променят международните отношения като цяло.⁴

Преди да се присъедини към СТО, Китай дълго време е член на други големи международни организации, включително ООН от 1971 г. и Световната банка и Международния валутен фонд от 1980 г.⁵ Въпреки това присъединяването към СТО се оказва продължителен и труден процес за Пекин. За разлика от много други икономически членството на Китай не е продължено, както беше случаят с „първоначалните членове“, присъединени през 1995 г. чрез членството си в предшественика на СТО, Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ). Когато Китай се присъединява през декември 2001 г., той става 143-ият член на СТО.

Историята на отношенията на Китай със СТО⁶ започва със сформирването на Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ), малко след Втората световна война. Република Китай става договарящ член, когато подписва окончателния акт в Женева на 30 октомври 1947 г. и впоследствие става един от двадесет и трите учредители на ГАТТ на 21 май 1948 г. Година по-късно обаче републиканското правителство губи

² China Power Team 2020. China Power Team. “How Influential is China in the World Trade Organization?”, China Power, July 31, 2019. Updated August 25, 2020. Available at: <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/> [Accessed 03.10.2022]

³ Според комисаря по търговията на Европейския съюз Паскал Лами влизането на Китай в СТО предизвиква голяма промяна в баланса на силите в рамките на Световната търговска организация. Съединените щати и ЕС са доминиращите играчи в СТО, като Япония и развиващият се свят се състезават да вкарат своите въпроси в дневния ред за обсъждане. Този вид игра на власт с четири ъгъла се промени на игра с пет ъгъла с включването на Китай (Associated Press World Business news, 15 февруари 2002 г.)

⁴ Chan 2003: Chan, Gerald. China and the WTO: the theory and practice of compliance, Asia Programme Working Paper, No. 5 June 2003 Available at: https://www.researchgate.net/publication/30049994_China_and_the_WTO_The_Theory_and_Practice_of_Compliance [Accessed October 3, 2022]

⁵ Преди това Китай е член на всички тези организации, но е представляван от Република Китай, а не от Китайската народна република.

⁶ Историческият разказ в следващите параграфи се основава на материали, نامерени в сайта на Министерството на външните работи на Китай, достъпни на www.fmprc.gov.cn; материали в уебсайта на СТО https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm#acc_box, както и в (Chan 2003: с.3) [Accessed 03.10.2022]

Гражданската война срещу Комунистическата партия на Китай (ККП) и е принудено да се оттегли на отдалечения остров Тайван. ККП поема контрола над по-голямата китайската континенталната част и установява съперническо правителство – Китайска народна република (КНР) – на 1 октомври 1949 г. Предвид тези събития Република Китай обявява оттеглянето си от ГАТТ през 1950 г.

От създаването на КНР Китай е ангажиран със собственото си национално изграждане, получавайки подкрепа от Съветския съюз. С китайско-съветския разрыв в края на 50-те години на миналия век отношенията на Китай със Съветския съюз се влошават и Китай се дистанцира от него. Превръща се в затворено общество и има ограничено взаимодействие с външния свят⁷. Едва около средата на 80-те години, когато става икономически стабилен и силен, Китай се връща към желанието си да се интегрира в световната икономика. Убеден е, че интеграцията е необходимо условие, за да остане икономически мощен.⁸

На 10 юли 1986 г. Китай официално подава заявление да възобнови статута си на договаряща страна в ГАТТ. На 4 март 1987 г. ГАТТ създава работна група, която да работи по искането на Китай. Първоначално нещата се развиват бързо, тъй като основни играчи като Съединените щати искат да използват Китай като пример за насърчаване на промяната в комунистическия блок. През началото на 1989 г. работната група е готова да започне изготвянето на Протокол за присъединяване. Този процес обаче е спрял, след като Китай потушава студентски протести през юни 1989 г. и като резултат Западът налага санкции на страната.⁹

Междувременно Китай претърпява промяна. През 90-те години страната става основен търговец на стоки „Произведено в Китай“, заливащи много части на света. Много страни, както развити, така и развиващи се, усещат заплахата на Китай както на световния, така и на вътрешния пазар. С нарастване на доходите на китайците все повече и повече западни компании започват да признават потенциала на Китай като най-големия

⁷ Повече подробности за развитието на Китай от тази епоха виж: Тиен 2015, Мариана Малинова. Българо-китайски отношения в съвременния период. София: ИК „Гутенберг“, 2015. ISBN 978-619-176-061-9

⁸ Kanungo 2009: Kanungo, Dr. Anil Kumar. China's Process of Accession to WTO: Obstacles and Challenges*, Published 2009, Economics, Political Science, p. 5, Available at: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:167685542> [Accessed 04.10.2022]

⁹ Gao 2021: Gao, Henry. WTO reform and China: Defining or Defiling the Multilateral Trading System?, Harvard International Law Journal Special Issue VOL. 62/2021, Available at: <https://harvardilj.org/2021/07/wto-reform-and-china-defining-or-defiling-the-multilateral-trading-system/> [Accessed 04.10.2022]

неизползван пазар в света, което ги кара да желаят по-добри възможности за пазарен достъп в Китай.¹⁰

На 10 ноември 2001 г. на Четвъртата сесия на Министерската конференция в Доха, Катар, членове на СТО приемат протокола за присъединяване на Китай, който на следващия ден е одобрен от Постоянния комитет на Националния народен конгрес. Един месец по-късно протоколът влиза в сила и Китай най-накрая става член на СТО.¹¹

С преговори за присъединяване, които продължават петнадесет години, процесът на присъединяване на Китай към СТО се счита за най-дългия до тогава в история на СТО. Този рекорд беше счупен от Русия¹² десет години по-късно, но **пакетът от условия и ангажменти за присъединяване на Китай остава най-големият и сложен в историята на СТО.** Това не се дължи само на големия обем на търговията, който е шести по големина към момента на присъединяването, но и поради уникалната природа на китайската икономическа система, която е в процес на преход от традиционна планова икономика към „социалистическа пазарна икономика”, процес, който все още не е приключил, двадесет години след присъединяването на Китай към СТО и впоследствие води до много проблеми.¹³

Развитие на Китай след присъединяването му към СТО

Когато Китай се присъединява към СТО през 2001 г., западните ѝ партньори имат големи надежди, че по-строгите условия за влизане ще поведат Китай по пътя на пазарната либерализация и ще интегрират и обвържат страната към глобалния икономически ред. Но тези надежди сега изглеждат като пожелателно мислене.¹⁴

¹⁰ Малинова 2011: Малинова, Мариана. „Китайският социален модел в контекста на регионалните и глобални измерения на социалното неравенство и бедност“, – В: Сб. Неравенство и бедност: Тенденции в съвременна България и Европейски контекст. Проект на Фонд научни изследвания № ДОО 2-284/18.12.2008 „Хармонизация на българските национални ценности с ценностите на Европейския съюз: Постижения и проблеми“ (съставител Иван Кацарски, под общата редакция на проф. Васил Проданов). Институт за изследване на обществата и знанието, София: БАН, 2011, с. 84 – 97 ISBN: 978-954-8765-08-4); също и (Gao 2021: 7).

¹¹ Пак там, с. 8.

¹² Преговорите за членство продължават близо 20 години заради големия брой държави с неразрешени търговски спорове с руската страна.

¹³ Пак там, с. 9.

¹⁴ Tan 2021: Tan, Yeling. How the WTO Changed China, The Mixed Legacy of Economic Engagement, Foreign Affairs, March/April 2021, Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-02-16/how-wto-changed-china> [Accessed 05.10.2022]

Действително членството в СТО подтиква Пекин да предприеме огромна законодателна и регулаторна реформа, за да приведе вътрешните закони и политики в съответствие с международната търговска система.¹⁵ Пекин създава изследователски и консултантски центрове в различни части на страната, за да предоставя насоки по въпроси, свързани с правилата и процедурите на СТО. Властите стартират национална кампания чрез държавните медии за повишаване на осведомеността относно последиците от присъединяването на страната към СТО и провеждат обучения за държавни служители, за да им помогнат да се ориентират в сложния процес на прилагане на правилата на търговската организация.

Китай наистина осъществява повечето от условията за присъединяването си към СТО в рамките на няколко години. Тарифните ставки върху чуждестранния внос са намалени и множество нетарифни бариери са премахнати. Правомощията за участие във външна търговия, които преди това са ограничени до държавни предприятия и чуждестранни фирми, разположени в специални икономически зони, са разширени до всички фирми, включително частни китайски предприятия. Пекин значително подобрява правната защита и намалява административната тежест за бизнеса.¹⁶ Чуждите инвестиции отново нахлуват в Китай.

В резултат на тези промени Китай започва издигането си до сегашния си статут на втората по големина икономика в света и неизбежно е на път да стане най-голямата в света. Над половин милиард китайци са извадени от бедността за две десетилетия и понастоящем Китай е най-голямата икономика по отношение на паритета на покупателната способност, втората по големина, измерена по пазарни обменни курсове, и най-голямата търговска нация в света. Китай е най-големият търговски партньор за 120 държави, включително САЩ.¹⁷

¹⁵ Реформира се законът, който регулира качеството на продуктите, с цел подобряване на стандартите и укрепване на способността на държавата да се предпазва от фалшиви и некачествени стоки, както и закона за инспекцията на стоките, за да се създаде общ процес на сертифициране за чуждестранни и местни стоки. Подобни реформи се прилагат и при митническите закони; въвеждат се правила, регулиращи фармацевтичните продукти; и се привеждат в изпълнение законите за авторското право, патентите и търговските марки. Също така, се преразглеждат националните икономически институции, за да засилят регулаторния капацитет на държавата, сливайки редица агенции, с цел да се премахне припокриването им.

¹⁶ Tan 2021, Цит. съч.

¹⁷ Editorial Board 2021: Editorial Board, ANU, What's needed two decades on from China's accession to the WTO?, 13 December 2021, East Asia Forum, Available at: <https://www.eastasiaforum.org/2021/12/13/whats-needed-two-decades-on-from-chinas-accession-to-the-wto/> [Accessed 08.10.2022]

Контейнерните кораби на Китай са гигантите на световната търговия. През 2020 г. те са 245 милиона и докато около половината от контейнерите, които отиват в Китай, са празни, почти всички напускащи страната са пълни с износ.¹⁸

Огромното разширяване на магистралната мрежа на Китай я прави най-голямата мрежа в света, свързваща 99 % от градовете с население над 200 000 души.

Китай понастоящем осъществява 57 % от световното производство на стомана и произвежда значително повече такъв материал самостоятелно, отколкото останалата част от света, взета заедно, през 2001 г. Същото важи и за керамичните плочки и много други съставки на индустрията.¹⁹

В електрониката, облеклото, играчките и мебелите Китай става доминиращ източник на доставки, което води до намаляването на експортните цени по целия свят. Икономистите наричат това явление „китайски шок“ в световните цени след влизането на Китай в СТО. Износът на облекло от Китай се удвоява между 2000 г. и 2005 г., а делът му в стойността на световната търговия нараства от 1/5 на 1/3.²⁰

От друга страна, усилията да се задейства по-голяма либерализация на пазара се натъкват на дълбоко вкоренена бюрократична и индустриална съпротива. Хората в държавния сектор се страхуват, че чуждестранната конкуренция ще смаже бизнеса им. Влиятелни индустриални министри в Пекин са притеснени от идеята, че международните правила ще ограничат тяхната автономия да правят политика. Селскостопанският сектор протестира срещу отварянето на китайските пазари за силно субсидирани стоки от развитите страни. Поднационалните правителства приемат множество стратегии за постигане на икономически растеж, много от които в ясен контраст с либерализацията дневен ред на Пекин. Резултатът от тези настроения е, че страната не се придвижи към цялостна либерализация.

¹⁸ Тиен 2021: Тиен, Мариана. „Китайският мега проект „Един пояс, един път“ – предизвикателство пред глобалното и регионалното икономическо развитие“. Сборник с материали от международната научна конференция „Предизвикателствата за сигурността и икономиката на държавите от Черноморския, Каспийския и Средиземноморския регион“, I, ИК на ВУСИ, 2021, 317 – 327. ISBN: 978-619-7343-39-7

Николов 2021: Николов, Даниел. Как Западът покани Китай да му изяде обяда? [Nikolov 2021: Nikolov, Daniel. Kak Zapadat pokani Kitai da mu izqde obqda?] 25 Декември 2021, Available at: <https://www.bloombergtv.bg/a/4-analizi/101616-kak-zapadat-pokani-kitay-da-mu-izyade-obyada> [Accessed 08.10.2022]

¹⁹ Николов 2021, Цит. съч.

²⁰ Пак там.

Новата траектория на политиката е развитие на вътрешните иновации и намаляването на зависимостта на Китай от чуждестранни технологии, потвърждавайки доминиращата роля на държавата в икономиката и неизбежно обезсърчавайки чуждестранните фирми, които правят бизнес в Китай. Китай продължава да се стреми към свободна търговия в своите външни отношения, сключвайки многобройни сделки с далечни и близки страни, но политическата енергия за реформа на вътрешния пазар почти изчезва. През последните години държавните предприятия в страната стават по-силни и по-големи от преди, стимулирани от националните политики, които потвърждават доминиращата роля на държавата.²¹

Роля на Китай в СТО

„...най-големите ползи, произтичащи от присъединяването на Китай към СТО, са възможността му да използва системата за разрешаване на спорове на СТО и да участва в усилията за създаване на правила на многостранната търговска система.“ (Gao 2021, 9)

Световната търговска организация е единствената глобална международна организация, която установява и управлява търговските правила между държавите. СТО изпълнява три основни функции: улесняване на търговските преговори, наблюдение на съответствието с установените правила и арбитражиране на търговски спорове. Системата за уреждане на спорове (DSS) е правният механизъм на СТО за разрешаване на търговски конфликти между членовете. Членовете могат да участват в DSS по един от трите начина. Те могат да заведат спор срещу друг член като жалбоподател или да бъдат обект на жалба като ответник. Държави със „съществени търговски интереси“ в спор също могат да се присъединят като трета страна. Всички окончателни решения на DSS са обвързващи и задължителни.²²

В други международни организации размерът и влиянието директно предоставят на големите държави членки специфични привилегии. Китай например има право на вето в ООН като постоянен член на Съвета за сигурност. В Международния валутен фонд той държи третия по големина дял от гласовете (6,09 %), след САЩ (16,52 %) и Япония (6,15 %). Това не е така в СТО, където размерът и силата се проявяват косвено. Спечелва-

²¹ Тап 2021, Цит. съч.

²² Член, който загуби спор, трябва да приведе своите закони и процедури в съответствие с решенията, да плати обезщетение на ощетените страни или да понесе санкции, одобрени от СТО за неспазване.

нето на търговски спор е скъпо и изисква извършването на техническа и правна експертиза, което често принуждава по-слабо развитите членове да се откажат от подаването на жалби.

Разглеждането на дейността на Китай в системата за уреждане на спорове, която играе централна роля във функционирането на СТО, очертава сложните отношения на Китай със СТО. Между 2002 г. и 2019 г. Китай е участвал в 65 спора – 21 пъти като жалбоподател и 44 пъти като ответник. Към днешна дата 71 са висящите спорове, в които той участва като страна.²³ Това прави Китай третият най-активен член в DSS през този период след САЩ и ЕС.

За да подпомогне механизма за уреждането на спорове в СТО²⁴, Китай се обедини с ЕС и други членове за установяване на *Многостранна временна договореност за арбитраж при обжалване* (MPIA)²⁵ То представлява алтернативна система за разрешаване на спорове в СТО, обжалвани от член, при липса на функциониращ апелативен орган. Също така спомага за защита на базираната на правила многостранна търговска система и потвърждава доверието и подкрепата на международното общество в нея.

В СТО Китай играе и конструктивна роля, като ръководи преговорите по някои въпроси, свързани с подпомагане на инвестициите, съвместното споразумение за електронна търговия, както и по въпроси, свързани с „търговията със стоки, улеснена от интернет“ и въпросите за подпомагане на търговията. Китай умело използва съществуващите норми в рамката на СТО, за да предотврати опитите на някои държави да създадат специфични за нея правила. Участва активно в процедурите за реформиране на организацията, като прави свое предложение за реформа на СТО, публикувано през май 2019 г.²⁶

Начинът, по който Пекин реагира на решенията на DSS, представлява допълнителни предизвикателства за СТО. В много случаи Китай показва желание да се съобрази с решения, които смята за неблагоприятни. Въпреки това той също така намира креативни начини за демонстриране на

²³ Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm

²⁴ Системата за уреждане на спорове на СТО бе парализирана в края на 2019 г. в резултат от блокирането на назначенията на членове на апелативния орган от Съединените щати.

²⁵ За да се запази ефикасността на базираната на правила система за търговия и за да могат членовете да продължат да имат достъп до независим процес на обжалване за уреждане на спорове, 16 членове на СТО създадоха отделна система за обжалване на търговски спорове през март 2020 г.

²⁶ Gao, Henry 2021: Gao, Henry S., China's Changing Perspective on the WTO: From Aspiration, Assimilation to Alienation, November 8, 2021, World Trade Review, 21(3), 342 – 358., p.14, Available at: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3958510> [Accessed 06.10.2022]

достатъчно правно съответствие, като същевременно заобикаля духа на определени решения.

Въздействие на китайската конкуренция. Отражение върху очакванията на Запада

Китай не се приспособи към демокрацията по начина, по който Съединените щати се надяваха. Всъщност неговите огромни икономически печалби утвърждават ролята на Китайската комунистическа партия (ККП), която според президента Си Дзинпин е важна за поддържането на икономическа стабилност и позволява на Китай да доминира в технологично ориентираните индустрии.

Въпреки тежките ангажименти, поети от страната при присъединяването ѝ към СТО и множеството реформи, въведени в икономическия живот, Пекин възприема стратегия на минимална либерализация, запазва значителен протекционизъм в търговската си политика и смесеното му и избирателно спазване на решенията на СТО по спорове. Понякога оспорва основните норми на организацията, което поведение всява смут в западните му партньори и членове на организацията.

Правилата на СТО не са написани с оглед на Китай или неговата уникална икономическо-политическа структура, поради което в някои случаи са неспособни да се справят с влиянието на азиатската страна и нейното поведение. Регулациите не изискват достатъчно ясни ангажименти, поради което Китай се възползва от разпоредбите, които отговарят на нейните интереси, като същевременно заобикаля по-малко удобните ограничения. Поведение, което се практикува и от САЩ.

Китай често е критикуван за извършването на определени смущаващи пазарни практики. Списъкът с оплаквания включва критики, че китайското правителство субсидира местни компании за сметка на чуждестранна конкуренция; че играе огромна роля в управлението на държавни предприятия; че достъпът до китайския пазар остава труден за чуждестранни участници; че въвежда съдебни практики, които на практика лишават европейските технологични дружества от възможността да упражняват и защитят патентните си права; а кражбата на интелектуална собственост остава широко разпространена.²⁷

²⁷ Обвиненията срещу Китай се проявяват в официални спорове в рамките на СТО. От 2001 г. насам Съединените щати са завели двадесет и три (от общо четиридесет и девет) дела срещу Китай, понякога като съответник с Канада, Европейския съюз и други.

В Прегледа на търговската политика на Китай от СТО²⁸, извършен през 2021 г, страните членки повдигнаха над 2500 възражения срещу практиките на Китай, което е с 16% повече от предишния преглед през 2018 г., което показва нарастваща загриженост.

Защо Китай би искал да промени начина, по който работи в рамките на СТО?

Страната пожъна огромни ползи след присъединяването си към Организацията и сега има икономика почти сто пъти по-голяма от тази през 1978 г., а средната класа расте. Китай утвърди международното си участие, без да се съобразява изцяло с правилата на западния ред, и се превръща в лидер сам по себе си.²⁹ Замислената геополитическа стратегия на Запада се провали. Наивно бе да се очаква Китай напълно да отвори икономиката си и да я интегрира в международната търговска система, както сега е погрешно да се мисли, че Китай твърдо е изоставил либералните реформи. Китайската икономика не е нито изцяло пазарна, нито напълно контролирана от държавата, тя е изкусна симбеоза от двете системи.

Дори Китай да беше по-малко влиятелен, СТО едва ли щеше да може да го овладее. СТО се намира в критичен момент. Към момента работата на организацията се определя като неспособна да се справи с предизвикателствата на световната търговия (European Commission, 2021, pass.)³⁰. Необходимо е неработещата функция на СТО да решава търговски спорове, както и системата ѝ за наблюдение да бъдат подобрени. Нужна е реформа на СТО във всичките ѝ функции, а правилата и практиките ѝ трябва да бъдат актуализирани, за да отразяват съвременните търговски реалности.³¹ Китай обаче се учи бързо и ефективно как да се ориентира в

²⁸ Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp515_e.htm

²⁹ World 101, 2021: World 101, Global Era Issues, What Happened When China Joined the WTO?, 2021, Available at: <https://world101.cfr.org/global-era-issues/trade/what-happened-when-china-joined-wto> [Accessed 07.10.2022]

³⁰ European Commission, 2021. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Trade policy review – an open, sustainable and assertive trade policy. Brussels, 18.2.2021 com (2021) 66 final. Available at:

https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/february/tradoc_159438.pdf [Accessed 08.10.2022]

³¹ Моралийска 2022: Моралийска, Моника. Проблеми и предизвикателства пред търговската политика на Европейския Съюз, Научни трудове на УНСС, ИК-УНСС ISSN (online): 2534 – 8957, януари 2022, available at: https://www.researchgate.net/publication/357700603_PROBLEMI_I_PREDIZVIKATELSTVA_PRED_TRGOVSKATA_POLITIKA_NA_EVROPEJSKIA_SUZ [Accessed October 9, 2022]

правилата, така че световната икономика да работи за него, а не против него.

Библиография

Малинова 2011: Малинова, Мариана. „Китайският социален модел в контекста на регионалните и глобални измерения на социалното неравенство и бедност“, Сб. Неравенство и бедност: Тенденции в съвременна България и Европейски контекст. Проект на Фонд научни изследвания № ДОО 2 – 284/18.12.2008 „Хармонизация на българските национални ценности с ценностите на Европейския съюз: Постижения и проблеми“ (съставител Иван Кацарски, под общата редакция на проф. Васил Проданов). Институт за изследване на обществата и знанието, БАН, София, 2011, с. 84 – 97. [**Malinova 2011:** Malinova, Mariana. „Kitayskiyat sotsialen model v konteksta na regionalnite i globalni izmerenia na sotsialnoto neravenstvo i bednost“, Sb. Neravenstvo i bednost: Tendentsii v savremenna Bulgaria i Evropeyski kontekst. Proekt na Fond nauchni izsledvania № DOO 2-284/18.12.2008 „Harmonizatsia na balgarskite natsionalni tsennosti s tsennostite na Evropeyskia sayuz: Postizhenia i problemi“ (sastavitel Ivan Katsarski, pod obshtata redaktsia na prof. Vasil Prodanov). Institut za izsledvane na obshtestvata i znaniето, BAN, Sofia, 2011, s. 84 – 97] ISBN: 978-954-8765-08-4.

Моралийска 2022: Моралийска, Моника. Проблеми и предизвикателства пред търговската политика на Европейския Съюз, Научни трудове на УНСС, ИК-УНСС, 2022 [**Moraliyska 2022:** Moraliyska, Monika. Problemi i predizvika-telstva pred targovskata politika na Evropeyskia Sayuz, Nauchni trudove na UNSS, IK-UNSS, 2022] януари 2022. Available at: https://www.researchgate.net/publication/357700603_PROBLEMI_I_PREDIZVIKATELSTVA_PRED_TRGOVSKATA_POLITIKA_NA_EVROPEJSKIA_SUZ [Accessed 09.10. 2022] ISSN (online): 2534 – 8957.

Николов 2021: Николов, Даниел. Как Западът покани Китай да му изяде обяда? [**Nikolov 2021:** Nikolov, Daniel. Kak Zapadat pokani Kitay da mu izyade obyada?] 25.12.2021, Available at: <https://www.bloombergtv.bg/a/4-analizi/101616-kak-zapadat-pokani-kitay-da-mu-izyade-obyada> [Accessed 08.10.2022]

Тиен 2015: Тиен, Мариана. Българо-китайски отношения в съвременния период. София: ИК „Гутенберг“, 2015. [**Tien 2015:** Tien, Mariana. Balgaro-kitayski otnoshenia v savremennia period. Sofia: IK „Gutenberg“, 2015.] ISBN 978-619-176-061-9

Тиен 2021: Тиен, Мариана. „Китайският мега проект „Един пояс, един път“ – предизвикателство пред глобалното и регионалното икономическо развитие“. – В: Сборник с материали от международната научна конферен-

ция „Предизвикателствата за сигурността и икономиката на държавите от Черноморския, Каспийския и Средиземноморския регион“, I, ИК на ВУСИ, 2021, с. 317–327 [Tien 2021: Tien, Mariana. „Kitayskiyat mega proekt „Edin poyas, edin pat“ – predizvikelstvo pred globalното i regionalното ikonomicheskoto razvitiie“. – V: Sbornik s materialii ot mezhdunarodnata nauchna konferentsia „Predizvikelstvata za sigurnostta i ikonomikata na darzhavite ot Chernomorskia, Kaspiyskia i Sredizemnomorskia region“, I, ИК на ВУСИ, 2021, с. 317–327] ISBN: 978-619-7343-39-7

Chan 2003: Chan, Gerald. China and the WTO: the theory and practice of compliance, Asia Programme Working Paper, No. 5 June 2003, Available at: https://www.researchgate.net/publication/30049994_China_and_the_WTO_The_Theory_and_Practice_of_Compliance [Accessed October 3, 2022]

China Power Team 2020: China Power Team, “How Influential is China in the World Trade Organization?”, China Power, July 31, 2019. Updated August 25, 2020. Available at: <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/> [Accessed 08.10.2022]

Editorial Board 2021: Editorial Board, ANU, What’s needed two decades on from China’s accession to the WTO? East Asia Forum, 13.12.2021. Available at: <https://www.eastasiaforum.org/2021/12/13/whats-needed-two-decades-on-from-chinas-accession-to-the-wto/> [Accessed 08.10.2022]

European Commission, 2021. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Trade policy review – an open, sustainable and assertive trade policy. Brussels, 18.2.2021 com (2021) 66 final. Available at:

https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/february/tradoc_159438.pdf [Accessed 08.10.2022]

Gao 2021: Gao, Henry. WTO reform and China: Defining or Defiling the Multilateral Trading System?, Harvard International Law Journal Special Issue VOL. 62/2021. Available at: <https://harvardilj.org/2021/07/wto-reform-and-china-defining-or-defiling-the-multilateral-trading-system/> [Accessed 04.10.2022]

Gao, Henry 2021: Gao, Henry S., China’s Changing Perspective on the WTO: From Aspiration, Assimilation to Alienation, November 8, 2021, World Trade Review, 21(3), 342–358, p. 14, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3958510> [Accessed 06.10.2022]

Kanungo 2009: Kanungo, Dr. Anil Kumar. China’s Process of Accession to WTO: Obstacles and Challenges, (Economics, Political Science), 2009. Available at: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:167685542> [03.10.2022]

Tan 2021: Tan, Yeling. How the WTO Changed China The Mixed Legacy of Economic Engagement, Foreign Affairs, March/April 2021, Available at: <https://>

www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-02-16/how-wto-changed-china
[Accessed 05.10.2022]

World 101, 2021: World 101, Global Era Issues, What Happened When China Joined the WTO?, 2021, Available at: <https://world101.cfr.org/global-era-issues/trade/what-happened-when-china-joined-wto> [Accessed 07.10.2022]

www.fmprc.gov.cn

www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm#acc_box

www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/find_dispu_cases_e.htm

www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp515_e.htm